

KS. STANISŁAW ARASZCZUK

**DOWARTOŚCIOWANIE SŁOWA BOŻEGO
W CELEBRACJI EUCHARYSTII
W ŚWIELE POSYNODALNEJ ADHORTACJI
APOSTOLSKIEJ BENEDYKTA XVI
*VERBUM DOMINI***

Posynodalna adhortacja apostolska Benedykta XVI *Verbum Domini o Słowie Bożym w życiu i misji Kościoła* (dalej skrót: VD) stanowi podsumowanie XII Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów, które w dniach 5-26.10.2008 r. obradowało w Watykanie na temat: „Słowo Boże w życiu i misji Kościoła”¹. Adhortacja została zaprezentowana 11.11.2010 r. w Watykanie. Papież podpisał ją 30.09, w liturgiczne wspomnienie św. Hieronima.

Adhortacja *Verbum Domini* to obszerny, 200-stronicowy dokument zawierający 124 numery². Dzieli się na trzy części. Określeniu natury słowa Bożego poświęcona została część pierwsza papieskiej adhorta-

¹ Zob. M. GOŁĘBIEWSKI. *Problematyka celebracji słowa Bożego podczas XII Zgromadzenia Zwyczajnego Synodu Biskupów na temat Słowo Boże w życiu i misji Kościoła*. W: *Słowo Boże w liturgii. Obecność – celebracja – aktualizacja*. Red. S. Araszczuk. Wrocław 2010 s. 15.

² BENEDYKT XVI. *Posynodalna adhortacja apostolska Verbum Domini*. Wrocław 2010.

cji, zatytułowana *Verbum Dei – Słowo Boga*³. Ukazuje ona, że człowiek i jego problemy nie są Bogu obojętne. Przemawia On do człowieka, objawia mu się w Chrystusie. Chrześcijaństwo nie jest religią księgi, ale Słowa wcielonego, jednak w przyjęciu Go ma znaczenie Pismo natchnione przez Ducha Świętego. Człowiek ma je przyjąć z wiarą w Kościele, w kontekście całej jego Tradycji. Papież porusza też w tej części sprawę hermeneutyki, czyli interpretacji Pisma św. w Kościele. Przestrzega przed dychotomią między egzegezą ograniczającą się do badań filologiczno-historycznych a teologią, jak też przed fundamentalistyczną interpretacją Pisma św. Biblia ma stać się duszą teologii, jak wzywał Sobór Watykański II.

Drużga część dokumentu, zatytułowana *Verbum in Ecclesia – Słowo w Kościele* – ma charakter duszpasterski. Ukazuje rolę Słowa w życiu kościelnej wspólnoty, poświęcając wiele miejsca szczególnie liturgii. Podkreśla znaczenie słuchania w skupieniu i milczeniu, rolę homilii, której głoszenie jest zadaniem duchownych. Postuluje wydanie specjalnego dyrektorium homiletycznego. Podkreśla też potrzebę rozwijania nabożeństw słowa przy takich okazjach, jak kongresy eucharystyczne czy Światowe Dni Młodzieży. Pisząc dalej o katechezie biblijnej, Benedykt XVI przypomina, że wiernych trzeba zapoznawać z Biblią zgodnie z wiarą Kościoła, także w małych wspólnotach. Gdzie tego brakuje, tworzy się pustka duszpasterska, którą często wykorzystują sekty.

Trzecia część adhortacji ma tytuł *Verbum mundo – Słowo światu*. Mowa tu o misyjnym zadaniu głoszenia światu słowa Bożego, o dialogu z innymi religiami i kulturami, o zaangażowaniu na rzecz pojednania i pokoju. Papież przypomina też chrześcijan prześladowanych za wiarę i wskazuje na konieczność wolności sumienia, a kończy nawiązaniem do tak bardzo dziś aktualnej nowej ewangelizacji⁴.

Adhortacja apostołska *Verbum Domini* nawiązuje do licznych dokumentów dotychczasowego nauczania Kościoła o słowie Bożym, zwłaszcza do Soboru Watykańskiego II, ale też encyklik biblijnych wcześniejszych papieży i papieskich wypowiedzi okresu posoborowe-

³ Por. M. ROSIK. *Posłowie*. W: Benedykt XVI. *Posynodalna adhortacja apostołska Verbum Domini*. s. 214.

⁴ <http://www.deon.pl/religia/kosciol-i-swiat/z-zycia-kosciola/art,3681,adhortacja-o-slowie-bozym-verbum-domini.html> (edycja: 12.11.2010).

go. W adhortacji przytaczane są fragmenty dokumentów Papieskiej Komisji Biblijnej, a także propozycje ojców synodalnych. Zagadnienia liturgiczne zamieszczone są w drugiej części adhortacji i zatytułowane *Liturgia uprzywilejowaną przestrzenią Słowa Bożego* (VD 52-71).

W adhortacji papież przypomina, że „patrzac na Kościół jako «dom Słowa», trzeba przede wszystkim skupić uwagę na świętej liturgii. Jest to bowiem uprzywilejowane środowisko, w którym Bóg przemawia do nas w terażniejszości naszego życia; przemawia dziś do swego ludu, który słucha i odpowiada. Każda czynność liturgiczna jest ze swej natury przesycona Pismem świętym” (VD 52). Słusznie więc zauważa B. Nadolski, mówiąc, że „wzajemny związek słowa Bożego, czyli Biblii, i liturgii jest tak ścisły, że można go wyrazić w zdaniu: liturgia jest Biblią w czynie, w działaniu. Biblia zrodziła się w jakimś sensie z liturgii. Tradycje ustne rozpowszechniały się z okazji różnych zgromadzeń kultowych. Bóg zwoływał swój lud, aby słuchał słowa”⁵. Związek liturgii i słowa Bożego wyraża się w jej ścisłym połączeniu z przepowiadaniem, czego wyraźnym przykładem jest dowartościowanie liturgii słowa, jako niezbędnego elementu każdej celebracji.

1. DOWARTOŚCIOWANIE SŁOWA BOŻEGO PRZEZ PODKREŚLENIE STOŁU SŁOWA BOŻEGO

O znaczeniu słowa Bożego w celebracji Eucharystii mówi wiele dokumentów opublikowanych po Soborze Watykańskim II⁶. Ważniejsze zasady dotyczące tej kwestii zostały podane i zwięzłe wyjaśnione we *Wprowadzeniu teologiczno-pastoralnym* pierwszego wydania *Lekcjonarza mszalnego* z roku 1969⁷, a także drugiego z roku 1981 (dalej skrót: WLM)⁸.

⁵ B. NADOLSKI. *Słowo Boże w liturgii*. W: *Leksykon liturgii*. Opr. B. Nadolski. Poznań 2006 s. 1464.

⁶ Zob. S. ARASZCZUK. *Liturgia słowa w odnowie liturgicznej po Soborze Watykańskim II*. W: *Słowo Boże w liturgii*. s. 83.

⁷ Por. *Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Consilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli VI promulgatum. Ordo lectionum Missae*. Typis Polyglottis Vaticanis 1969.

⁸ *Wprowadzenie teologiczno-pastoralne do Lekcjonarza mszalnego*. W: *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*. Opr. J. Miazek. Warszawa

Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II odwoływała się do Tradycji chrześcijańskiej, która podkreślała ścisły związek słowa i Eucharystii⁹. W tym celu mówi o dwóch stołach, przy których Chrystus karmi swój lud: najpierw stół słowa, następnie stół Eucharystii. Przy stole słowa wierni przyjmują – przez wiarę – chleb słowa Bożego, natomiast przy stole eucharystycznym – sprawując tajemnicę wiary – karmią się chlebem Ciała Pańskiego¹⁰. Konstytucja o liturgii świętej (dalej skrót: KL) stwierdza, iż „dwie części, z których niejako składa się Msza święta, mianowicie liturgia słowa i liturgia eucharystyczna, tak ściśle łączą się z sobą, że stanowią jeden akt kultu” (KL 56).

Sobór wyrażał troskę, aby chrześcijanie uczestniczyli we Mszy św. rozumnie, a nie jak obcy i milczący widzowie, aby byli kształtowani przez słowo Boże, aby posilali się przy stole Ciała Pańskiego oraz aby ofiarowując Hostię, nie tylko przez ręce kapłana, ale wraz z nim składali w ofierze siebie i codziennie doskonalili się w zjednoczeniu z Bogiem i wzajemnie ze sobą, aby w końcu Bóg był wszystkim we wszystkich (por. KL 48). Do tej myśli soborowej nawiązuje papież Benedykt XVI, kiedy mówi: „należy pojąć i wykorzystać zasadniczą wartość, jaką czynność liturgiczna ma dla zrozumienia słowa Bożego. W pewnym sensie punktem odniesienia hermeneutyki wiary dotyczącej Pisma św. powinna być zawsze liturgia, w której słowo Boże jest celebrowane jako aktualne i żywe słowo: Kościół w liturgii zachowuje wiernie ten sposób odczytywania i tłumaczenia Pisma świętego, jaki stosował sam Chrystus, który wzywał do badania całego Pisma świętego z punktu widzenia «dzisiaj» tego wydarzenia, jakim był On sam” (VD 52).

W dokumentach posoborowych przypomniane jest, że nie w jeden tylko sposób słowo Boże jest głoszone w czasie sprawowania liturgii i nie zawsze z taką samą skutecznością dociera do serc słuchaczy. Zawsze jednak Chrystus jest obecny w swoim słowie, Ten, który urzeczywistniając misterium zbawienia, uświęca ludzi i oddaje Ojcu doskonały kult. Uczestnictwo w zbawieniu, które słowo Boże nie-

1987 s. 33-75; Także: *Wprowadzenie teologiczno-pastoralne do Lekcjonarza mszalnego z 1981 r.* Tł. S. Czerwik. „Anamnesis” 8:2002 nr 2 (30) s. 23-56.

⁹ Zob. W. IREK. *Liturgia uprzywilejowaną przestrzenią Słowa Bożego w świetle Adhortacji Verbum Domini.* „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 19:2011 nr 1 s. 67-69.

¹⁰ S. CZERWIK. *Liturgia Eucharystii – zagadnienia wybrane.* W: *Sakramenty tajemniczenia chrześcijańskiego.* Red. J. Kudasiewicz. Warszawa 1981 s. 243.

ustannie przypomina i urzeczywistnia, osiąga swą pełnię w czynności liturgicznej, tak że sprawowanie liturgii staje się ciągłym, pełnym i skutecznym głoszeniem słowa Bożego. Słowo Boże nieustannie głoszone w liturgii jest ciągle żywe i skuteczne dzięki mocy Ducha Świętego oraz objawia czynną miłość Ojca w jej niesłabnącej skuteczności w stosunku do ludzi (WLM 4).

Dowartościowanie słowa Bożego przez odnowę soborową to równocześnie próba przełamania opinii, że liturgia to mówienie do Boga, do Jezusa Chrystusa lub do ulubionego świętego. Stół słowa Bożego jest dla zgromadzonych, śpiew między czytaniem pozwala na internalizację słowa, a głos zebranych jest echem słowa i działania Boga. Papież przypomina, że „ponowne odkrycie sprawczego charakteru słowa Bożego w działaniu sakramentalnym i pogłębienie związku Słowa z Eucharystią wiodą nas do znaczącego tematu, który wyłonił się podczas Zgromadzenia Synodu, a dotyczy «sakramentalności słowa». Warto w tym kontekście przypomnieć, że papież Jan Paweł II mówił o «sakramentalnym horyzoncie Objawienia, a w szczególności o znaku eucharystycznym, w którym nierozdzielna jedność między rzeczywistością a jej znaczeniem pozwala uzmysłwić sobie głębię tajemnicy». Rozumiemy zatem, że źródłem sakramentalności słowa Bożego jest właśnie tajemnica wcielenia: «Słowo stało się ciałem» (J 1,14), rzeczywistość objawionej tajemnicy staje się dla nas dostępna w «ciele» Syna. W ten sposób słowo Boże może być postrzegane przez wiarę za pośrednictwem «znaku», którym są słowa i ludzkie gesty. Wiara więc rozpoznaje słowo Boże, przyjmując gesty i słowa, w których On sam się nam ukazuje” (VD 56). Proklamowane w liturgii słowo Boże stanowi więc nieustanną propozycję Boga w stosunku do ludu Bożego i skierowane jest na przymierze. Zmierza do budowania i wzrostu społeczności wiernych, tj. Kościoła¹¹.

Wprowadzenie do Lekcjonarza mszalnego przypomina: „Kiedy Kościół w sprawowaniu liturgii czyta zarówno Stary jak i Nowy Testament, zwiastuje jedno i to samo misterium Chrystusa. W Starym Testamencie ukrywa się bowiem Nowy, a w Nowym Testamencie otwiera się Stary. Chrystus jest ośrodkiem i pełnią zarówno Pisma Świętego, jak i całej liturgii, trzeba więc, aby z Jego źródeł czerpali wszyscy,

¹¹ B. NADOLSKI. *Liturgia słowa. W: Mszał księgą życia chrześcijańskiego*. Red. B. Nadolski. Poznań 1989 s. 334.

którzy szukają zbawienia i życia. Im głębiej ktoś przeżywa sprawowanie liturgii, tym głębiej docenia znaczenie słowa Bożego; to, co mówimy o liturgii, może być odniesione także do słowa Bożego, ponieważ i w liturgii, i w słowie Bożym wspominamy i we właściwy obu czynnościom sposób uobecwiamy misterium Chrystusa” (WLM 5). Dzisiejsza liturgia słowa ukazuje się nam jako wielka wartość. Chcąc jednak ukazać tę niezwykle wartość mszalnej liturgii słowa, należy przede wszystkim podkreślić bardzo ścisły związek, jaki istnieje pomiędzy tą częścią Mszy św. a liturgią eucharystyczną. Ten związek i dowartościowanie słowa Bożego jest widoczny na różnych płaszczyznach¹². Papież przypomina, że „Słowo i Eucharystia tak ściśle przynależą do siebie, że nie można zrozumieć pierwszego bez drugiego: słowo Boże staje się sakramentalnym ciałem w wydarzeniu eucharystycznym. Eucharystia otwiera nas na zrozumienie Pisma świętego, tak jak Pismo święte oświeca i wyjaśnia tajemnicę eucharystyczną. Faktycznie, jeśli nie uzna się, że Pan jest realnie obecny w Eucharystii, rozumienie Pisma pozostaje niepełne” (VD 55).

2. DOWARTOŚCIOWANIE SŁOWA BOŻEGO PRZEZ REDAKCJĘ NOWEGO LEKCJONARZA MSZALNEGO

Papież Benedykt XVI zarówno we wcześniejszych swych publikacjach na temat liturgii, zwłaszcza w książce *Duch liturgii*, jak i adhortacjach *Sacramentum Caritatis* i *Verbum Domini* pokazuje błogosławieństwo reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II. Mówiąc o akceptacji nauczania soborowego, wskazać należy papieską naukę na temat sakramentalnego wymiaru słowa Bożego w liturgii. Co więcej, papież idzie znacznie dalej w akcentowaniu sakramentalności słowa w liturgii niż sam Sobór. Wyrazem akceptacji soborowej reformy liturgicznej jest pochwała *Lekcjonarza mszalnego*¹³. Sobór zachęca, „aby tym obficie zastawić stół słowa Bożego, należy szerzej otworzyć skarbiec biblijny, tak by w określonej liczbie lat odczytać ludowi ważniejsze części Pisma świętego” (KL 51). Papież natomiast stwier-

¹² W. GŁOWA. *Msza święta mój największy skarb*. Lublin 2003 s. 25-39.

¹³ B. MIGUT. *Sakramentalność liturgii słowa Bożego*. W: *Liturgia słowa Bożego we Mszy świętej*. Red. Cz. Krakowiak. Lublin 2011 s. 13.

dza: „Chciałbym przede wszystkim zwrócić uwagę na to, jak ważny jest Lekcjonarz. Reforma postulowana przez Sobór Watykański II przyniosła owoce, udostępniając w szerszym zakresie Pismo Święte, które jest czytane wielokrotnie zwłaszcza w liturgii niedzielnej” (VD 57). Aby dowartościować słowo Boże, w odnowionej liturgii przyjęto dwie ogólne zasady: harmonizacji tekstów w niedziele i święta oraz w tzw. okresy uprzywilejowane roku liturgicznego, a także czytanie ciągle poszczególnych ksiąg¹⁴. Zwrócono także uwagę na podkreślenie ksiąg liturgicznych, z których odczytuje się słowo Boże¹⁵.

Księga Pisma św. w odnowionej liturgii ma być uroczystie wnoszona przez diakona lub lektora w czasie procesji na wejście, ma mieć swoje stałe miejsce w czasie całej Mszy św., powinno jej towarzyszyć światło i kadzidło, a po odczytaniu Ewangelii diakon lub kapłan ma ją ze czcią ucałować. Jednym słowem, każdy gest czci jest tutaj ważny i winien być należycie wykonany. Wypada również, aby sama księga była odpowiednio duża, ozdobiona i właściwie przechowywana¹⁶.

Propozycją wysuniętą przez Synod było nadawanie, zwłaszcza przy okazji ważnych celebracji liturgicznych, uroczystej formy czytaniu słowa, szczególnie Ewangelii, poprzez posługiwanie się Ewangeliarzem niesionym procesyjnie podczas wstępnych obrzędów, a następnie wnoszonym na ambonę przez diakona lub kapłana. W ten sposób pomaga się ludowi Bożemu w zrozumieniu, że „czytanie Ewangelii stanowi szczyt liturgii Słowa” (VD 57). W ostatnich latach w liturgicznych celebracjach, którym przewodniczy biskup, pojawił się obrzęd błogosławienia ludu Bożego Ewangeliarzem. Ta czynność wspomniana jest w nowym wprowadzeniu do *Mszалу rzymskiego* jako możliwa do stosowania przez biskupa, jednak nie prezbiterów, gdyż wprowadzono ją pod wpływem liturgii papieskiej, która zaczerpnęła ten wzór z liturgii bizantyjskiej (por. OWMR 175).

Obecna struktura liturgii słowa Bożego prezentuje najważniejsze teksty Pisma, a także sprzyja zrozumieniu jedności planu Bożego, wskazując powiązania między czytaniem Starego i Nowego Testamentu, „ześrodkowane na Chrystusie i Jego Misterium Paschalnym”.

¹⁴ Z.M. GŁOWACKI. *Zasady i kryteria doboru czytań biblijnych w mszalne liturgii słowa Bożego*. W: *Liturgia słowa Bożego*. s. 53-66.

¹⁵ ARASZCZUK. *Liturgia słowa w odnowie*. s. 88-89.

¹⁶ H. SOBECZKO. *Słowo Boże w tradycji Kościoła sprawującego liturgię*. W: *Słowo Boże w liturgii i życiu Kościoła*. Red. A. Żądło. Katowice 2006 s. 63-64.

Pewne wciąż istniejące trudności w uchwyceniu związków między czytaniem z obydwu Testamentów trzeba rozpatrywać w świetle lektury kanonicznej, czyli wewnętrznej jedności całej Biblii. Tam, gdzie występuje taka potrzeba, właściwe urzędy powinny zająć się opublikowaniem materiałów pomocniczych, ułatwiających zrozumienie powiązania proponowanych przez *Lekcjonarz* czytań, które w całości muszą być proklamowane w zgromadzeniu liturgicznym, tak jak przewiduje liturgia dnia. Inne ewentualne problemy i trudności należy zgłaszać Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. Nie powinniśmy również zapominać, że aktualny *Lekcjonarz* obrządku łacińskiego ma też znaczenie ekumeniczne, ponieważ posługują się nim i cenią go sobie także wyznania niebędące jeszcze w pełnej komunii z Kościołem katolickim. Inaczej przedstawia się problem *Lekcjonarza* w liturgiach katolickich Kościołów Wschodnich, a Synod prosi o jego „autorytatywną analizę”, zgodnie z tradycją i kompetencjami (VD 57).

Idąc za wskazaniem zawartym we *Wprowadzeniu teologiczno-pastoralnym do Lekcjonarza*, adhortacja przypomina, że dobrze jest wzbogacać głoszenie słowa Bożego śpiewem, zwłaszcza Ewangelii, szczególnie przy okazji określonych uroczystości. Dobrze jest śpiewać pozdrowienie, zapowiedź początkową: „Słowa Ewangelii...”, oraz końcową: „Oto słowo Pańskie”, by podkreślić wagę tego, co jest czytane (VD 67).

3. DOWARTOŚCIOWANIE SŁOWA BOŻEGO PRZEZ WPROWADZENIE POSŁUGI LEKTORA

Liturgię celebrować cała wspólnota Kościoła jako kapłański lud Boży i każdy z uczestników pełni sobie właściwą posługę dla dobra całego zgromadzenia. Istnieje jednak różnica między posługą kapłana a posługami wiernych świeckich. Znamienne są wypowiedzi Kościoła na temat tych, którzy w czasie liturgii odczytują fragmenty Pisma św.¹⁷

¹⁷ O historii posługi lektora w Kościele, podając obszerną bibliografię na ten temat, pisał Cz. Krakowiak. Zob. Cz. KRAKOWIAK. *Wykonawcy czytań biblijnych: lektor, diakon, prezbiter*. W: *Liturgia słowa Bożego*. s. 67-88.

Posługę lektora przywraca do praktyki liturgicznej *Motu proprio* Pawła VI *Ministeria quaedam*. Natomiast *Kodeks prawa kanonicznego* mówi, że „Mężczyźni świeccy, posiadający przymioty ustalone zarządzeniem Konferencji Episkopatu, mogą być na stałe przyjęci, przepisany obrzęd liturgicznym, do posługi lektora i akolity, udzielenie jednak tych posług nie daje im prawa do utrzymania czy wynagrodzenia ze strony Kościoła” (KPK kan. 230). Szczegółowe zasady wykonywania funkcji lektora podaje *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego* (zob. OWMR 194-198). Istotę misji lektora w Kościele określa się w następujący sposób: wspiera on kapłanów i diakonów w głoszeniu słowa Bożego i formacji wiernych. W liturgii zostaje mu powierzone zadanie proklamacji słowa Bożego z wyjątkiem Ewangelii. Gdy nie ma psalterzysty, może wykonać psalm między czytaniem, a jeśli nie ma diakona, może podawać intencje modlitwy powszechnej. Może on również, podobnie jak akolita, prowadzić modlitwę przy zmarłym i prowadzić przy pogrzebie stacje w domu zmarłego i na cmentarzu. Poza liturgią lektor pomaga duszpasterzom w pełnieniu posługi ewangelizacyjnej¹⁸.

Papież przypomniał w adhortacji, że „już podczas zgromadzenia synodalnego poświęconego Eucharystii proszono o większą dbałość o czytanie słowa Bożego. Jak wiadomo, o ile Ewangelia czytana jest przez kapłana lub diakona, o tyle czytanie pierwszego i drugiego fragmentu Pisma św. w tradycji łacińskiej zlecane jest lektorowi, mężczyźnie lub kobiecie. W tej kwestii pragnę być rzecznikiem ojców synodalnych, którzy także przy tej okazji podkreślili, że potrzebne jest przygotowanie – przez odpowiednią formację – do pełnienia *munus* lektora podczas celebracji liturgicznej, a szczególnie do lektoratu, który w rycie łacińskim jest ministerium świeckich. Konieczne jest, aby lektorzy pełniący tę posługę, nawet jeśli nie zostali dla niej ustanowieni, byli naprawdę odpowiednio i starannie przygotowani. Powinno być to zarówno przygotowanie biblijne i liturgiczne, jak i techniczne” (VD 58).

¹⁸ S. ARASZCZUK. *Formacja posługujących w liturgii w świetle „Dyrektorium duszpasterstwa służby liturgicznej”*. W: *W służbie Dobrego Pasterza. Księga Pamiątkowa ku czci kardynała Zenona Grocholewskiego, Prefekta Kongregacji Edukacji Narodowej*. Red. T. Chłipała, J. Michalewski, D. Ostrowski. Świdnica 2010 s. 75.

4. DOWARTOŚCIOWANIE PRZEZ PODKREŚLENIE MIEJSCA PROKLAMACJI SŁOWA BOŻEGO

Godność słowa Bożego wymaga, by w kościele było ono głoszone z miejsca, na którym w czasie liturgii słowa spontanicznie skupia się uwaga wiernych. Z zasady winna to być stała ambona, a nie zwykły, przenośny pulpit. Ambona, odpowiednio wkomponowana we wnętrze kościoła, jest tak umieszczona, by czytający i mówiący byli dobrze widziani i słyszani przez wiernych¹⁹. Posoborowa liturgia dowartościowała słowo Boże poprzez domaganie się odpowiedniego miejsca jego proklamacji. W myśl tego wymogu, obok ołtarza i miejsca przewodniczenia musi znajdować się stół słowa Bożego, czyli ambona (zob. OWMR 58, 128, 130, 133-136, 175, 309).

Symbolika i znaczenie ambony zawsze były związane z funkcją proklamacji słowa Bożego²⁰. Wyjątkowość tego miejsca podkreślają liczne dokumenty posoborowe. „Kiedy w kościele czyta się Pismo Święte, wtedy sam Bóg przemawia do swego ludu, a Chrystus obecny w słowie, głosi Ewangelię” (OWMR 55; KL 33). Ambona jest tym szczególnym miejscem, na którym dokonuje się charakterystyczna triada: czytanie, śpiew i modlitwa. Teologiczny wymiar ambony wskazuje na jej wyjątkową rangę. Jest ona przeznaczona do posługi słowa Bożego. Ambona, jako główny element przestrzenny liturgii słowa, jest symbolem Jezusa nauczającego.

Adhortacja przypomina, że „szczególną uwagę należy zwrócić na ambonę jako liturgiczne miejsce, z którego głoszone jest słowo Boże. Powinna być ona umieszczona w dobrze widocznym miejscu, w naturalny sposób przyciągającym uwagę wiernych podczas liturgii Słowa. Ważne jest, by miejsce to było stałe i jako element rzeźbiarski estetycznie spójne z ołtarzem, by również w widzialny sposób wskazywać teologiczny sens podwójnego stołu – Słowa i Eucharystii. Ambona służy jedynie czytaniu tekstów mszalnych, psalmu responsoryjnego

¹⁹ S. ARASZCZUK. *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza w odnowionej liturgii Soboru Watykańskiego II*. Opole 2007 s. 224.

²⁰ P. CEMBROWACZ. *Ambona miejscem głoszenia słowa Bożego*. W: *Słowo Boże w liturgii*. s. 130.

oraz orędzia wielkanocnego; można też wygłaszać tam homilię i odczytywać intencje modlitwy wiernych” (VD 68).

5. DOWARTOŚCIOWANIE SŁOWA BOŻEGO PRZEZ HOMILIĘ

Spośród różnych form przepowiadania słowa Bożego bardzo ważne miejsce zajmuje homilia²¹. Cel homilii opisany jest we *Wprowadzeniu do Lekcjonarza mszalnego* z 1981 r., w którym czytamy, co następuje: „Homilia, w której w ciągu roku liturgicznego na podstawie tekstu świętego wyklada się tajemnice wiary i zasady chrześcijańskiego życia, stanowi część Liturgii słowa; począwszy od ogłoszenia Konstytucji liturgicznej Soboru Watykańskiego II często była ona zalecana, a w niektórych przypadkach jest nakazana. Homilia, którą z zasady winien wygłaszać przewodniczący zgromadzenia, w sprawowaniu Mszy świętej zmierza do tego, by głoszone słowo Boże wraz z Liturgią eucharystyczną stawało się «zwiastowaniem przedziwnych dzieł Bożych w dziejach zbawienia, czyli w misterium Chrystusowym». Albowiem paschalne misterium Chrystusa, głoszone w czytaniach i homilii, urzeczywistnia się przez ofiarę Mszy świętej. Chrystus zaś jest zawsze obecny i działa w przepowiadaniu swojego Kościoła. Homilia więc, będąc wyjaśnieniem słowa Pisma Świętego, które zostało odczytane, czy też jakiegoś tekstu liturgicznego, winna prowadzić wspólnotę wiernych do czynnego sprawowania Eucharystii, tak «aby zachowywali w życiu, co otrzymali przez wiarę». Dzięki temu żywemu wykładowi zarówno odczytane słowo Boże jak i liturgiczne obrzędy Kościoła mogą osiągnąć większą skuteczność, jeżeli homilia jest prawdziwie owocem rozmyślenia, jeśli jest dobrze przygotowana, niezbyt długa ani zbyt krótka i jeśli jest skierowana do wszystkich obecnych, także do dzieci i ludzi niewykształconych. We Mszy świętej koncelebrowanej homilię wygłasza z zasady główny celebrans albo jeden z koncelebrantów” (WLM 24).

Wydaje się, że z treści papieskiego dokumentu jasno wynikają trzy powody, dla których należy poprawić jakość homilii. Powód pierwszy to waga słowa Bożego, drugi – homilia stanowi część liturgii, i trzeci,

²¹ A. BALABUCH. *Homilia jako zbawczy dialog*. W: *Słowo Boże w liturgii*. s. 113.

by jeszcze owocniej oddziaływała na życie słuchaczy²². Dla wiernych musi być jasne, że kaznodziei zależy na ukazaniu Chrystusa, który powinien być w centrum każdej homilii. Benedykt XVI zachęcił, „by ze szczególną dbałością przygotowywać homilię niedzielną i świąteczną; ale nie należy też zapominać o tym, by w ciągu tygodnia podczas Mszy świętej w obecności wiernych, jeżeli to możliwe, przedstawiać krótkie refleksje, dostosowane do sytuacji, aby wierni mogli przyjąć usłyszane słowo i by wydało ono owoce” (VD 59). Papież przypomniał, że homilia jest „częścią czynności liturgicznej; ma za zadanie dopomagać pełnemu zrozumieniu oraz oddziaływaniu słowa Bożego na życie wiernych”. Homilia uaktualnia przesłanie Pisma św., ażeby wierni mogli odkryć obecność i skuteczność słowa Bożego w swoim codziennym życiu. Powinna ułatwić zrozumienie sprawowanej tajemnicy, zachęcić do misji, przygotowując zgromadzenie do wyznania wiary, modlitwy powszechnej i liturgii eucharystycznej. Niech więc to zadanie naprawdę wezmą sobie do serca ci, których specyficzną posługą jest głoszenie słowa. Dlatego mówi papież: „trzeba unikać homilii ogólnych i abstrakcyjnych, przysłaniających prostotę słowa Bożego, jak również bezużytecznych dywagacji, które mogą prowadzić do skupienia uwagi bardziej na kaznodziei niż na istocie ewangelicznego orędzia. Dla wiernych musi być jasne, że kaznodziei zależy na ukazaniu Chrystusa, który powinien być w centrum każdej homilii. Dlatego trzeba, aby kaznodzieje «pozostawali w zażyłości» i często obcowali ze świętym tekstem; powinni przygotowywać się do homilii na medytacji i modlitwie, aby przepowiadali z przekonaniem i pasją. Zgromadzenie synodalne zachęcało, aby zadawać sobie zawsze następujące pytania: «Co mówią czytane teksty? Co mówią mnie samemu? Co mam powiedzieć wspólnocie w odniesieniu do jej konkretnej sytuacji?»». Kaznodzieja powinien «jako pierwszy odnieść do siebie słowo Boże, które głosi», ponieważ – jak mówi św. Augustyn – «niewątpliwie bezowocne jest działanie tego, kto przepowiada na zewnątrz słowo Boże, a nie słucha go w swoim wnętrzu»” (VD 59). W adhortacji *Verbum Domini* papież jeszcze raz przypomina słowa, które wcześniej wypowiedział w posynodalnej adhortacji *Sacramentum caritatis*: „rodzi się konieczność poprawienia jakości homilii” (SC 46).

²² A. KRASOWSKI. *Homilia niedzielną*. W: *Liturgia słowa Bożego*. s. 98.

W adhortacji nie brak wskazań szczegółowych dotyczących animacji liturgicznej. Na przykład w odniesieniu do praktykowanych w niektórych krajach, gdzie brakuje księży, niedzielnych zgromadzeń w oczekiwaniu na kapłana, Ojciec Święty zaleca, aby kompetentne władze opracowały dyrektoria obrzędowe, uwzględniające doświadczenie Kościołów partykularnych. „Będzie to w tych sytuacjach ułatwiać celebrację Słowa, umacniające wiarę wierzących, a zarazem uniknie się mylenia ich z celebracjami eucharystycznymi; mają one dostarczać raczej uprzywilejowanych okazji do modlitwy, by Bóg zesłał kapłanów według swego Serca” – stwierdza Benedykt XVI (VD 65).

6. MILCZENIE W LITURGII JAKO DOWARTOŚCIOWANIE MEDYTACJI SŁOWA BOŻEGO

Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego bardzo mocno podkreśla funkcję milczenia w liturgii słowa i przypomina, że „liturgia słowa winna być tak sprawowana, aby sprzyjała medytacji; trzeba więc starannie unikać wszelkiego pośpiechu, który by utrudniał skupienie. Dialog między Bogiem i ludźmi, odbywający się pod natchnieniem Ducha Świętego, wymaga krótkich chwil ciszy, dostosowanych do potrzeb zgromadzenia, aby wierni mogli przyjąć do serca słowo Boże i przygotować na nie odpowiedź przez modlitwę. Owe chwile ciszy w Liturgii słowa można z pożytkiem zachować na przykład przed rozpoczęciem samej liturgii słowa, po pierwszym i drugim czytaniu, wreszcie po homilii” (OWMR 56).

Ojcowie synodalni w licznych wystąpieniach podkreślali wartość milczenia w odniesieniu do słowa Bożego i jego recepcji w życiu wiernych. Słowo może być bowiem wypowiedziane i usłyszane jedynie w ciszy, zewnętrznej i wewnętrznej. Papież zaznacza, że „nasze czasy nie sprzyjają skupieniu i niekiedy ma się wrażenie, że oderwanie się choćby na chwilę od środków masowego przekazu budzi niemal lęk. Dlatego jest dzisiaj rzeczą konieczną wpajanie ludowi Bożemu, że milczenie jest wartością. Odkrycie na nowo, że słowo Boże odgrywa centralną rolę w życiu Kościoła, oznacza również odkrycie sensu skupienia i wewnętrznego spokoju. Wielka tradycja patrystyczna poucza nas, że tajemnice Chrystusa wiążą się z milczeniem i tylko w ciszy Słowo może w nas zagościć, jak w przypadku Maryi, nie-

wiasty, w której Słowo było nieodłącznie związane z milczeniem. Nasze liturgie powinny sprzyjać temu autentycznemu słuchaniu: *Verbo crescente, verba defi ciunt*. Niech tę wartość uwidocznią w szczególności w liturgii Słowa, którą «należy sprawować tak, aby sprzyjała medytacji». Milczenie, kiedy jest przewidziane, należy traktować «jako część celebracji». Dlatego wzywam pasterzy, by zachęcali do znajdowania czasu na skupienie, dzięki któremu z pomocą Ducha Świętego słowo Boże jest przyjmowane w sercu» (VD 66).

Wnioski pastoralne zawarte w adhortacji Verbum Domini

1. Papież wzywa pasterzy Kościoła i współpracowników duszpasterskich do takiego formowania wszystkich wiernych, by potrafili rozsmakowywać się w głębokim sensie słowa Bożego, przedstawianego w liturgii podczas całego roku i ukazującego podstawowe tajemnice naszej wiary. Od tego uzależnione jest również właściwe podejście do Pisma św. (por. VD 52). Słowo Boże wpisane w liturgię jest błogosławieństwem Boga dla Kościoła zgromadzonego na sprawowanie świętych czynności. W liturgii bowiem dokonuje się głoszenie Pisma w Słowie, które wyróżnia się głęboką dynamiką dialogiczną.
2. Ojcowie synodalni wezwali wszystkich duszpasterzy do sprawowania w powierzonych im wspólnotach nabożeństw Słowa. Są to uprzywilejowane okazje do spotkania z Panem. Dlatego praktyka ta przynosi wiernym wielki pożytek i należy ją uważać za ważny element duszpasterstwa liturgicznego.
3. W praktyce duszpasterskiej należy zwrócić uwagę na przygotowanie w rodzinie niedzielnej liturgii słowa Bożego. Pozwoli to wiernym na lepsze zaznajomienie się z bogactwem *Lekcjonarza*, by rozważać Pismo św. i modlić się nim, zwłaszcza w szczególnych okresach roku liturgicznego – podczas Adwentu i Bożego Narodzenia, Wielkiego Postu i Wielkanocy.
4. Adhortacja podkreśla, że należy zwrócić uwagę na wartość celebracji słowa Bożego również przy okazji pielgrzymek, szczególnych świąt, misji ludowych, dni skupienia i specjalnych dni pokuty, wynagrodzenia i przebaczenia. Co do różnych form pobożności ludowej, to, chociaż nie są aktami liturgicznymi i nie należy ich

mylić z celebracjami liturgii, dobrze jest, by się na nich wzorowały, a zwłaszcza, by zawierały momenty przeznaczone na głoszenie i słuchanie słowa Bożego. W słowie biblijnym pobożność ludowa znajdzie niewyczerpane źródło natchnienia, niedościgłe wzorce modlitwy oraz owocne propozycje tematyczne.

5. Lektury biblijne, wysłuchane podczas liturgii, nabierają nowego i głębszego znaczenia niż wtedy, gdy są czytane w innych sytuacjach. Synod ponadto żywo potwierdził to, co zresztą już postanawia norma liturgiczna Kościoła, a więc, że czytanie fragmentów Pisma św. nigdy nie może być zastępowane innymi tekstami, niezależnie od ich znaczenia z punktu widzenia duszpasterskiego i duchowego: „żaden tekst z zakresu duchowości czy literatury nie może równać się co do wartości i bogactwa z Pismem świętym, które jest słowem Bożym”. Jest to bardzo stare rozporządzenie Kościoła, którego należy przestrzegać. Już papież Jan Paweł II w związku z pewnymi nadużyciami zwrócił uwagę na to, jak ważne jest, by nie zastępować nigdy Pisma św. innymi czytaniem (VD 69).
6. Gdy mówimy o dowartościowaniu słowa Bożego podczas celebracji liturgicznej, musimy pamiętać również o śpiewie w momentach przewidzianych przez dany obrządek i wybierać pieśni o wyraźnej inspiracji biblijnej, które dzięki harmonijnemu współbrzmieniu słów i muzyki potrafią wyrazić piękno słowa Bożego. Dlatego słuszne jest wykorzystywanie tych pieśni, które przekazała nam tradycja Kościoła i które odpowiadają temu kryterium. Myślę w szczególności o znaczeniu śpiewu gregoriańskiego (VD 70).
7. Synod zalecił szczególną troskę o tych, którym ze względów zdrowotnych trudno jest czynnie uczestniczyć w liturgii, jak na przykład niewidomi i niesłyszący. Papież zachęca wspólnoty chrześcijańskie, by w miarę możliwości starały się przy pomocy odpowiednich narzędzi wychodzić naprzeciw braciom i siostrzom doświadczającym tych trudności, aby również i oni mieli możliwość żywego kontaktu ze słowem Pana (VD 71).

APPRECIATION OF GOD'S WORD IN CELEBRATION
OF THE EUCHARIST IN THE LIGHT OF POST-SYNODICAL
APOSTOLIC EXHORTATION *VERBUM DOMINI* OF BENEDICT XVI

S u m m a r y

At the end of 2010 appeared in print the post-synodical apostolic exhortation *Verbum Domini* of the Pope Benedict XVI. In many places this document tells us about necessity of appreciation of the Word of God. First of all it is appreciated by emphasis of God's Word in the divine liturgy, next by editing of new *Mass Lectionary* and also by introduction of the lector's ministry, emphasis of the place of proclamation of the Word of God, by homily and meditation as well.

Słowa kluczowe: adhortacja apostolska *Verbum Domini*, Biblia, liturgia Słowa Bożego, liturgia Kościoła, duszpasterstwo liturgiczne.

Key words: apostolic exhortation *Verbum Domini*, the Bible, liturgy of God's Word, liturgy of Church, liturgical ministry.